

Miroslav VANĚK (ed.):

Mocní? a Bezmocní?

Politické elity a disent v období tzv. normalizace.
Interpretační studie životopisných interview.
Prostor, Praha 2006, 412 s., 395 Kč.

Sborník kolektivu autorů, soustředěných kolem Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny, navazuje na rozsáhlou dvojsvazkovou publikaci *Vítězové? Poráženi? Životopisná interview*, kterou vydalo nakladatelství Prostor v roce 2005. Autoři celkem deseti studií z různých pohledů interpretují rozhovory s několika desítkami příslušníků politických elit a opozice v době komunismu. Zdeněk Doskočil se ve své studii *Pražské jaro a počátky tzv. normalizace* věnuje roli šedesátých let v životě jednotlivých pamětníků. Tomáš Wiesner si všímá specifiku osudů katolických disidentů na Moravě. Jana Nosková se ve studii *Brněnský disent a jeho každodennost* věnuje všednímu životu opozičních narátorů po zapojení do disentu. Milan Otáhal se v článku *Bojovali proti normalizačnímu režimu* soustředil na způsob, jakým disidenti reflektují své rozhodnutí zapojit se do odporu proti komunistickému režimu. Jiří Petráš si ve svém příspěvku všímá hodnocení normalizačního období z pohledu příslušníků komunistických elit. Studie Petry Schindler-Wisten *Rodinné prostředí příslušníků komunistických elit a disentu* se věnuje mezigeneračním vztahům respondentů. Příspěvek Pavla Urbánka si všímá působení a postavení disentu v regionech. Lukáš Valeš se ve svém článku *Disent a tzv. opozice na místní úrovni* soustředil na srovnání disentu na lokální úrovni a v centru. Tomáš Vilímek se ve svém příspěvku *Vnímání mezinárodních souvislostí představiteli komunistických elit a disentu - represivní metody StB a pobyt v komunistických věznicích* věnoval problémům reflexe zahraniční politiky a dopadem represe komunistického režimu. Knihu uzavírá studie editora publikace Miroslava Vaňka *Proč přišli o moc? Pád režimu očima protagonistů komunistického režimu*, která si všímá způsobu, jakým zpovídání straničtí funkcionáři vnímají příčiny pádu komunistické vlády. Kniha je doplněna seznamem rozhovorů s narátory a jmenným rejstříkem. (pc)

Gabriela HOLČÍKOVÁ – Pavol JANÍK:

Špión z Bratislavy

SSV, Bratislava 2006, 156 s., 190 Sk.

Útlá kniha slovenských autorů se pokouší o životopis dlouholetého agenta československé Státní bezpečnosti a sovětské KGB Karla Köchera, který od poloviny šedesátých do poloviny osmdesátých let působil ve Spojených státech. Po odhalení byl spolu se svojí ženou Hanou (která také pracovala pro StB a KGB) vyměněn za sovětského disidenta Anatolije Ščaranského. Po návratu do Československa pracoval v Prognostickém ústavu Československé akademie věd. Tam navázal kontakty s pozdější polistopadovou politickou elitou a během listopadové revoluce v roce 1989 se objevoval v centru vznikajícího Občanského fóra.

Kniha není historickou studií ani Köcherovými pamětmi. Jde spíše o kombinaci propagandistické literatury faktu a politické bulvární žurnalistiky. Autoři pojali příběh „velkého špióna“ jednoznačně obdivně. Kniha je přehledem „úspěchů“ manželů Köcherových během jejich pobytu ve Spojených státech, rádoby provokuje upozorněními a zveliče-

ními „záhadné“ role Karla Köchera během pádu komunismu. Fakticky jde o pozdní pokus o popularizaci úspěchů československé Státní bezpečnosti. Kniha tak nepřímou navazuje na první (nerealizovanou) snahu o vylíčení nevšedního osudu výjimečného člověka Karla Köchera. V roce 1989 plánovala československá rozvědka v rámci svých dezinformačních akcí vydat fabrikované Köcherovy paměti. Kniha Gabriely Holčíkové a Pavla Janíka se úrovni státobezpečnostní literatury osmdesátých let velmi blíží. (pc)

Marek LASOTA:

Donos na Wojtyła

Karol Wojtyła v teczках bezpieki.
Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, 352 s., 34 Zł.

Historik z krakovské pobočky Ústavu paměti národa Marek Lasota napsal monografii, v níž poprvé představuje syntetizujícím způsobem akce komunistických tajných služeb proti knězi, biskupovi, arcibiskupovi a kardinálovi Karolu Wojtyłovi. Jak autor napsal v úvodu, jeho cílem bylo rekonstruovat Wojtyłův portrét tak, jak ho po desetiletí vytvářeli příslušníci polské „bezpieki“. Využil k tomu především dokumenty ze svazků, které před několika lety převzal od tajných služeb do své správy Ústav paměti národa. Na základě rozsáhlého archivního výzkumu zjistil, že se o budoucího papeže zajímala tajná policie již v druhé polovině čtyřicátých let. První dochovaný dokument pochází pravděpodobně z jara 1946 – jedná se o seznam osob podezřelých ze spolupráce s antikomunistickým podzemím. V deseti kapitolách autor mapuje rozsáhlé akce tajné policie v následujících desetiletích. Snaží se rovněž přiblížit měnící se strukturu bezpečnostního aparátu v Krakově, který se na nich výrazně podílel. Těžiště knihy je v popisovaných historických událostech před 16. říjnem 1978, kdy byl Karol Wojtyła zvolen papežem. Autor se však také zabývá akcemi tajných služeb v roce 1979, kdy papež Jan Pavel II. poprvé navštívil rodné Polsko. V závěrečné kapitole shrnuje dosavadní znalosti o pozadí atentátu na papeže v roce 1981 a upozorňuje na doposud málo využívané dokumenty polské rozvědky. Historická studie je doplněna bohatou obrazovou přílohou a doslovem krakovského historika Ryszarda Terleckého. (pb)

Dagmar ŠIMKOVÁ:

Byly jsme tam taky

Nakladatelství Monika Vadasová-Elšíková, Karavana,
Praha 2007, 135 s., 4. vydání, 135 s., 198 Kč.

Kniha vzpomínek politické vězeňkyně Dagmar Šimkové, která byla uvězněna v triadvaceti letech a v komunistických věznicích strávila celkem čtrnáct let. V roce 1968 se jí podařilo odejít i s maminkou, rovněž dlouhá léta vězněnou, do australského exilu. Zde sepsala neobyčejně silnou a zároveň čtivou výpověď o tom, co zažila.

V roce 1952 byla zatčena za to, že ukryla v zahradě rodinné písecké vily dva kamarády, kteří se chtěli dostat přes železnou oponu, roznášela protistátní tiskoviny a „soustavně se zabývala myšlenkou na ilegální útěk do nepřátelské ciziny“. V knížce vypráví, jakým způsobem se jí dařilo vydržet roky vězeňského života, nereálné pracovní normy, mizernou stravu i zdravotní péči, a hlavně surovost a tupou

buzeraci nevdělaných dozorců. Vzpomíná také na to, jak jí pomáhaly některé spoluvězeňkyně – například univerzitní profesorka Růžena Vacková, skautská funkcionářka Dagmar Skálová nebo spisovatelka Nina Svobodová. Popisuje ale také soužití s dalšími vězeňkyněmi – vražedkyněmi, zlodějkami a prostitutkami.

Kniha vyšla poprvé v Sixty Eight Publishers, v torontském vydavatelství manželů Škvoreckých, a byla předčítána na Svobodné Evropě. Po roce 1989 byla vydána i u nás. Vzhledem k tomu, že byla již zcela vyprodána, rozhodla se filmová režisérka a spisovatelka Monika Vadasová-Elšíková vydat ji letos znovu, doplněnou o doslov novináře Viktora Šlajchrtu. Její vytištění sponzoroval Milan Paumer, člen odbojové skupiny bratří Mašínů. (pf)

Daniel C. THOMAS:

Helsinský efekt

Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu. Academia, Praha 2007, 322 s., 345 Kč.

Kniha se zabývá institucionalizací tématu lidských práv v mezinárodní politice, v níž získalo zásadní postavení v sedmdesátých letech. Autor v první části sleduje různé teoretické koncepty, na jejichž základě následně rekonstruuje sledované historické události. Zvláštní pozornost věnuje přípravám, podobě a důsledkům helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Americký historik se následně zabývá interpretací dosažených helsinských zásad v rétorice a jednání různých aktérů, zejména v satelitních státech Sovětského svazu. Ukazuje také konečně, jakým způsobem se proměňovaly politické poměry v kontextu prohlubující se krize komunistických režimů. Pokojnou podobu jejich zhroucení lze podle jeho názoru vysvětlit jako důsledek mezinárodního normativního prostředí nakloněného lidským právům a trvajícím vážností, jíž se těšili aktivisté a nezávislé organizace, kteří o deset let dříve učinili z „Helsinek“ heslo pro ochranu lidských práv.

Autor pochopitelně věnuje pozornost také událostem v Československu. Poměrně podrobně vysvětluje vznik a následné zahraniční ohlasy Charty 77. Právě na tomto místě je možné ukázat asi nejslabší rovinu jinak velmi přínosné knihy. Stejně jako většina textů zahraničních autorů na podobná témata je založena takřka výhradně na vzpomínkách pamětníků a zdrojích, které byly většinou otevřené již v popisovaném období. Ve skutečnosti je možné popsat například přístup komunistického režimu v Československu k „helsinskému efektu“ nepochybně přesněji – příslušné archivy jsou již z velké části zpřístupněny. Autor také bohužel neměl k dispozici nedávno vydanou třídílnou edici dokumentů Charty 77 – jeho studie by v příslušných partiích o situaci v Československu jistě vypadala jinak. Kniha je doplněna stručným doslovem prof. Viléma Prečana a poznámkou překladatele Jana Růžičky. (pb)

On-line registrační protokoly StB

Slovenský Ústav paměti národa publikoval na svých internetových stránkách 24. září 2007 další registrační protokoly, v nichž je zaznamenána evidence agenturních a operativních svazků, které vedly

kontrarozvědné útvary Státní bezpečnosti. Registrační protokoly spravovaly jako evidenční pomůcky statisticko-evidenční odbor federálního ministerstva vnitra a statisticko-evidenční oddělení při krajských správách StB, respektive jejich předchůdci (v padesátých letech označovaní jako 1. zvláštní odbor nebo oddělení). Podrobný vývoj evidování agenturních a operativních svazků a spisů popsal Patrik Benda ve studii *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*, která vyšla v roce 2003.

V předchozím období Ústav paměti národa publikoval registrační protokoly krajských správ StB na Slovensku (Bratislava, Banská Bystrica, Nitra a Košice). Nyní jsou také dostupné záznamy centrálních útvarů kontrarozvědky pro boj proti „vnitřnímu“ a „vnějšímu“ nepříteli v letech 1969–1989. Celkem se jedná o 45 knih, v nichž je dohromady 37 353 záznamů o objektech zájmu komunistické tajné policie. Z jednotlivých řádků je možné vyčíst nejen registrační číslo příslušného svazku, ale také v jakém období, jakým útvarem a v jaké kategorii byl zaevidován či termín a povahu případných změn v evidenci. U archivovaných svazků je rovněž možné dohledat archivní číslo a datum jejich uložení do archivu. Registrační protokoly proto představují důležitou pomůcku pro zkoumání operativní činnosti Státní bezpečnosti. Dochované svazky z nově publikovaných registračních protokolů jsou deponovány v pražském Archivu bezpečnostních složek. (pb)

Ďáblova dílna

– *Die Fälscher*, Rakousko/Německo 2007, 98 min.

Režie: Stefan Ruzowitzky, Scénář: Adolf Burger, Hrají: Karl Markovics, August Diehl, David Striesow, Marie Bäumer.

Rakousko-německý film „*Die Fälscher*“, který vstoupil do českých kin 20. září 2007 byl poprvé uveden v únoru letošního roku na filmovém festivalu Berlinale, kde dosáhl velkého diváckého úspěchu. Koprodukční snímek představuje na životním osudu několika vybraných Židů, specialistů v oboru, vysoce utajovanou nacistickou operaci Bernhard, spočívající v padělání měn cizích států s cílem rozvrátit ekonomiku „nepřátel“. V koncentračním táboře Sachsenhausen byla vytvořena rozsáhlá padělatelská dílna, ve které od roku 1942 vybraní židovští vězni pracovali na výrobě nejen falešných bankovek, ale také padělaných známek, pasů a jiných dokumentů. Mezi nimi byl i vězeň číslo 64401 – typograf slovenské národnosti Adolf Burger, podle jehož knihy *Ďáblova dílna* z počátku devadesátých let byl film natočen. Poslední žijící přímý svědek operace Bernhard dokonce dohlédl na samotný scénář k filmu, v němž hlavní roli – skutečného předválečného padělatele peněz Salomona Smolianoffa, ve filmu Salomona Sorowitsche, ztvárnil Karl Markovics, známý hlavně z úspěšného rakouského krimiseriálu *Komisař Rex*. Podle slov Adolfa Burgera však nejde o věrohodný dokument, ale spíše o hraný příběh, proto ve svých rozhovorech doporučuje přečíst si i jeho znovu vydanou knihu, jež vedle mnoha informací o podmínkách života v koncentračním táboře a v samotné sachsenhausenské padělatelské dílně přináší i řadu dokumentů, obrazových příloh a fotografií koncentračního tábora Ebensee v rakouských Alpách, kam byla dílna naposledy převezena před příchodem Američanů. Bezprostředně po osvobození pořídil tyto fotografie narychlo vypůjčeným fotoaparátům samotný vězeň číslo 64401. (pz)